

هو العليم

بررسی دلیلیت اجماع بر برائت (2)

سلسله دروس خارج اصول فقه - برائت - جلسه دویست و بیست و پنجم

استاد

آیت الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سره

أعوذُ بالله مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بحث راجع به اجماع منقول بر برائت بود، اشکالاتی که بر اجماع وارد می شود عرض شد. بعد دیگر نمی خواستیم تطبیق بدهیم ولی گفتیم که امروز هم دیگر در تنمه صحبت کنیم و بحث اجماع را تمام کنیم. دیگر متعرض مطالب آقایان نشویم که **لا طائل تحته** است.

حجیت اجماع بر اساس وجود امام در ضمن مجمعین

یکی از اشکالاتی که بر اجماع وارد می شود این است که عمده دلیل اجماع دلیل لطف است که البته چند دلیل برای اجماع - لابد همه می دانند - ذکر می کنند؛ چند طرق ذکر می شود؛ مهم ترین آن همین لطف است که بیان می کنند؛ ولی راه های دیگری هم دارند **من جمله** فرض کنید از راه های دیگرش این است که انسان خودش بداند که امام علیه السلام در ضمن مجمعین وجود دارد؛ اما بعینه نمی داند علم اجمالی دارد بر اینکه امام در ضمن آنها است. در این صورت این مسئله وارد می شود که همان علم به وجود امام ملاک برای حجیت حکم است نه اجماع مجمعین، اگر حتی همان علم اجمالی در ضمن گروه مخالف باشد، باز در آنجا آن حجت است. پس اجماع **بما هو اجماع** در اینجا دلیل نشد بلکه آن نفس علم اجمالی به قول امام علیه السلام دلیل شد.

حجیت اجماع بر مبنای تلازم عادی بین اجماع و رضایت امام

دلیل دیگری را که راجع به حجیت اجماع و منشأ آن ذکر می کنند تلازم عادی بین اجماع و رضایت امام علیه السلام نسبت به حکم است، جهتش هم این است که آقایان می فرمایند: طبعاً امام رئیس بر همه است و او متولی امور تشریحی افراد و تربیتی مردم و مصالح و مفاسد آنها است؛ لذا معنا ندارد که جمیع افرادی که متولیان این امر هستند و از علما و از اتقیاء و افرادی که متعهد هستند می باشند و همه آنها یک نظر داشته باشند و نظر امام هم مخالف باشد. وظیفه امام در این صورت چیست؟ این امتناع عادی را بین مخالفت کلام مجمعین و کلام امام می رساند.

اشکال به این مبنا

جواب از این مسئله این است که اصلاً در بعضی از موارد ممکن است مصلحت حتی بر إخفاء باشد. هیچ دلیلی نداریم بر اینکه نظر امام علیه السلام این است که بیان مطالب افراد را بکند. بله اگر مطلب به نحوی باشد که مخالفت با کلام امام یک خدشه جدی در اصل شرع و یک فساد کلی در جامعه به وجود می آورد، آن طبق بیانات خود ائمه علیهم السلام امام زمان علیه السلام از باب:

إِنَّا غَيْرُ مُهْمَلِينَ لِمُرَاعَاتِكُمْ وَ لَا نَاسِينَ لِذِكْرِكُمْ؛ لَوْلَا ذَلِكَ لَنَزَلَ بِكُمْ الْأَوَاءُ وَ اصْطَلَمَكُمُ الْأَعْدَاءُ.^۱

حضرت طبق فرموده خودشان رفع این مسئله را می‌کنند. اما اینکه حالا یک حکمی مخالف است ولو همه خلاف می‌گویند فرض کنید مثل حجر استنجا که آیا به ثلاثه جهات باید با آن استنجا کرد، یا اینکه متنجس، منجس هست یا نیست، این چه فسادی وارد می‌شود و چه بسا اینکه آن حکمی که مجمع علیه هست حکم احتیاطی هم باشد دیگر در این صورت حالا فرض کنید که امام علیه السلام بیاید ولو نظرش مخالف باشد بیان کند خیلی دلیل برای آن نداریم.

من باب مثال نظر امام بر این باشد که متنجس، منجس نیست اما جامعه از فقهاء در یک عصری اجماع بر تنجیس متنجس داشته باشند؛ خوب داشته باشند؛ حالا فرض کنید که انسان از متنجس هم احتراز نکند اشکالی دارد؟! پس این مطلبی که می‌فرمایند از باب لطف اقتضاء به تلازم عادی می‌کند بین اجماع فقهاء با رضای امام علیه السلام، این مربوط به بعضی از مسائلی است که مخالفت با امام این یک خدشه جدی در تشریح به وجود بیاورد و این نظام تشریح را مورد هجمه خودش قرار بدهد نه اینکه حالا یک حکم فرعی که وجود و عدمش چندان تفاوتی ندارد فرض کنید شخص نائم رو به قبله به حال محتضر بخوابد یا به حال کسی که در قبر هست بخوابد چه [فرقی دارد]؟!

تلمیذ: ...

استاد: نظر عقلی این است که مسئله لطفی را که بیان می‌کنند ما باید ببینیم بر فرض اینکه این قاعده لطف باشد در کجا هست؟! در این اجماعی که می‌گویند حجت است نیست؛ بلکه آن در آن جایی است که مسئله، مسئله کلی باشد.

توضیح عبارتی از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره اجماع

نظیرش اتفاقاً یکی از مسائل و شبهاتی که مطرح می‌کنند نسبت به آن کتابی است حضرت به معاویه می‌نویسند و در نهج البلاغه امیرالمؤمنین علیه السلام هست. این از مواردی است که مورد اشکال است و خیلی‌ها نسبت به آن اشکال کردند. حضرت در آنجا می‌فرمایند:

و إِنَّمَا الشُّورَى لِلْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ فَإِنِ اجْتَمَعُوا عَلَى رَجُلٍ وَ سَمَّوْهُ إِمَاماً كَانَ ذَلِكَ [لِلَّهِ] رِضاً.^۲

^۱ الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۵. سیره صالحان، ص ۱۸۱:

«مگر می‌شود ما نسبت به رعایت حال شما اهمال کنیم، و مگر می‌شود ما شما شیعیان را فراموش کنیم و ذکر شما از یاد ما برود؟ اگر عنایت و لطف و کرم و مرحمت ما به شما نبود، هرآینه بلا و شدت بر شما نازل می‌شد و دشمنانتان شما را زیر دست و پای خود لِه می‌کردند!»

^۲ نهج البلاغه (عبد)، ج ۳، ص ۸. اسرار ملکوت، ج ۱، ص ۲۷۶:

البته در نسخهٔ عبده «**للهِ رِضاً**» دارد ولی آن «**للهِ**» ظاهراً نیست؛ اما فقط همین «**كان ذلك رضاً**» است. **فَإِنْ خَرَجَ عَنْ أَمْرِهِمْ خَارِجٌ بَطْعَنٍ أَوْ بِدْعَةٍ رَدَّوهُ إِلَى مَا خَرَجَ مِنْهُ فَإِنَّ أَبِي قَاتَلُوهُ عَلَى إِتِّبَاعِهِ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ وَوَلَاهُ اللَّهُ مَا تَوَلَّى**^۱

در اینجا امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید که اگر امت اجتماع بر یک مسئله بکنند مخالفت با این اجتماع حرام است؛ جهتش این است که می فرمایند: «**فَإِنَّ أَبِي قَاتَلُوهُ**» این را در کلام به معاویه می فرمایند.

البته نسبت به اصل قضیه و مسئله مواردی از بحث و تأمل وجود دارد که آیا این عین کلام امیرالمؤمنین است یا نه؟! اولاً حضرت در اینجا می فرمایند که «**وَ إِنَّمَا الشُّورَى لِلْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ**؛ شورا برای مهاجرین و انصار است» **لِقَائِلِ أَنْ يَقُولَ** که چرا بقیهٔ اینها شورا نباشند، چرا اینها مشورت نکنند؟! چه حق به خصوصی برای اینها هست؟!

جوابی که شاید بشود داد این است که بالأخره در آن موقع مهاجرین و انصار اهل حلّ و عقل بودند و پیغمبر را دیدند و با پیغمبر مراد داشتند. این طور شاید بتوانیم از این نقطه نظر این را توجیه کنیم.

مسئله بعد این است که حضرت می فرماید: «**فَإِنَّ اجْتَمَعُوا عَلَى رَجُلٍ**» معاویه، ابوبکر، عمر و امثال اینها اجتماع کردند، [پس باید با آنها مخالفت نکرد؟!] درحالی که امیرالمؤمنین این همه در نهج البلاغه دارد:

أَمَا وَاللَّهِ لَقَدْ تَقَمَّصَهَا فُلَانٌ وَ إِنَّهُ لَيَعْلَمُ أَنَّ مَحَلِّيَ مِنْهَا مَحَلَّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَى يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ!^۲
یعنی فلان شده آمده خلافت را غصب کرده و امثال ذلک! تمام اینها دلالت بر ردع حضرت بر این افراد می کند که این از بدیهیات از ضروریات مکتب شیعه است.

حالا باز در اینجا ممکن است بگوییم که شاید منظور حضرت از این «**اجتمعوا**» در زمان ابوبکر اجتماع نبوده؛ آمدند و ریختند و مردم را کشاندند درحالی که اهل حلّ و عقل همه در خانه هایشان بودند؛ امیرالمؤمنین

«حضرت به معاویه - علیه اللعنة - می فرماید: و به درستی که حق شوری از آن مهاجرین و انصار می باشد، (نه آنهایی که به دور از بلاد اسلامی تازه به اسلام گراییده شدند و هنوز چیزی از اسلام و مبانی و معتقدات آن نمی دانند) پس اگر این افراد بر شخصی وحدت نظر و رأی پیدا نمودند و او را به عنوان امام و پیشوا برگزیدند، این انتخاب از جانب خدای تعالی نیز ممضی و مرضی خواهد بود.»

۱ همان.

ترجمه: «اگر کسی از فرمان آنها با طعن و بدعت خارج گردد او را به جای خود می نشانند، و اگر طغیان کند با او پیکار می کنند چرا که از غیر طریق مؤمنان تبعیت کرده، و خدا او را در بیراهه رها می سازد.»

۲ الأمالی، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۳۷۲. امام شناسی، ج ۲، ص ۸۱:

«سوگند به خدا که فرزند ابوقحافه لباس خلافت را دربر کرد، با آنکه به خوبی می دانست که منزلهٔ من نسبت به خلافت مانند نسبت قطب است به سنگ آسیا. سیل و باران رحمت از اطراف و جوانب من فرومی ریزد و هیچ مرغ و عنقای بلند پروازی نمی تواند بر فراز سر من اوج گیرد.»

که رئیس آنها بود در خانه‌اش بود، عباس بود، زبیر بود، طلحه بود، سلمان بود، سعد بن ابی وقاص بود اینها همه اهل حلّ و عقل بودند، اینها اصلاً جزء اینها و برنامه اینها حضور نداشتند و اینها آمدند مردم را این طوری به دنبال خودشان کشاندند و با تهدید و فلان و این حرف‌ها گرفتند.

علی‌کلّ حال شاید منظور حضرت در اینجا از «**فَبَانِ اجْتَمَعُوا**» یعنی واقعاً اهل صلاح بیایند و در یک مسئله‌ای اجتماع کنند. لهذا از مضمون این کلامات این طور استفاده می‌شود که مربوط به مسائل حکومتی است نه به مسائل فتوا، اگر شخصی خارج بشود یعنی از مسائل حکومتی خارج بشود نه از طهارات و نجاسات یا مفطرات صوم یا اعمال حج کسی خارج بشود، لحن عبارت به مسائل حکومتی برمی‌گردد و لعلّ اینکه بگوییم: این جایز و صحیح است که اهل حلّ و عقل بیایند در زمان خودشان و یک نفر را ولیّ فقیه کنند اینجا دیگر بر بقیه واجب است که از او اطاعت کنند و نمی‌توانند مخالفت کنند؛ البته اهل حلّ و عقلی که دور از هوا باشند و فلان باشند و شرایط را داشته باشند آن طوری که مسطور هست، حالا هزار و یک اشکال در خودشان هست و اینها...

لذا این از مانحن فیه خارج است و به این نمی‌شود بر اجماع استدلال کرد همان طور که بعضی‌ها کردند یا ممکن است بکنند. این مسئله اول بود.

مطلب دیگر اینکه گفته‌اند: ممکن است که تلازم، تلازم اتفاقی باشد نه اینکه تلازم عادی که ممتنع است. تلازم اتفاقی به این است که آن شخص که خودش تحصیل اجماع را می‌کند، برای آن شخص این تلازم حاصل شده باشد و حالا ممکن است تلازم برای کسی دیگر حاصل نشود. اگر این طور است پس این تعریف، تعریف اجماع نشد. این یک مسئله شخصی و نفسی است و ممکن است شخصی با دیدن فتوای پنج نفر اجماع برایش حاصل بشود؛ این یک مسئله شخصی است. اولاً در حجّیت این نسبت به او حرف است و ثانیاً قطعاً برای دیگران حجت نیست چون برای دیگران به نحو عادی انجام نشده است.

فرض کنید راجع به تعریفی که درباره تواتر می‌کنند؛ تعریفی که می‌کنند این است که تواتر اخبار به حیثی که برای شخص، علم به صحت این و عدم تطرق در این خبر پیدا بشود. اشکالی که بر این وارد می‌شود این است که علمی که برای شخص پیدا بشود این مسئله نفسی است. ممکن است برای شخصی با پنج تا خبر علم پیدا بشود، ممکن است برای شخص دیگر با پنجاه تا هم علم پیدا نشود، اینکه برای شخصی علم حاصل بشود به نفس شخص برمی‌گردد، به تواتر چه مربوط است؟! درست شد؟! ممکن است که با یک اماره هم برای شخصی قطع قطعاً پیدا بشود، این تعریف تواتر نیست. بله می‌توانیم این طوری تصحیح کنیم که عادتاً برای یک فرد علم حاصل بشود، نه اینکه برای شخصی این علم حاصل بشود. آن وقت دیگر در اینجا اشکال دیگر در این صورت برطرف می‌شود علی‌کلّ حال این هم یک مسئله است.

حجیت اجماع بر مبنای دیدار ناقل اجماع با امام زمان

مطلب دیگری هم که در مورد منشأ حجیت اجماع فرمودند این است که شخصی خودش فی حدنفسه امام زمان علیه السلام را ببیند و بعد برای اخفاء، ادعای اجماع کند. اگر این است که این هم ماست مالی است. اگر شخصی در این صورت ادعای اجماع بکند دیگر اجماع تحصیل نشده است؛ فقط کلام مولاناست که می گوید... یک مولانایی بیاید و ادعای اجماع بکند و ما حالا با قرائن و شواهد و ضمّ ضمائم اینها به دست بیاوریم که این امام زمان را دیده و تشرّف به خدمت امام پیدا کرده است و برای اینکه نگویند: «فَمِنْ ادَّعى المُشَاهِدَةَ قَبْلَ خُرُوجِ السُّفْيَانِي وَ الصَّيْحَةِ فَهُوَ كَذَّابٌ مُفْتَرٍ»^۱ از باب اینکه متهم نشود می گوید که اجماعی در اینجا هست. مثلاً سید بحر العلوم بیاید ادعای اجماع کند و ما هم بدانیم که منظورش این است و از لابه لای حرف هایش بفهمیم که در هر جا که ایشان ادعای اجماع کرده منظور تشرّف به خدمت حضرت است.

من باب مثال همان طور که بگویند: در هر جا که لفظ شیخ هست منظور شیخ روائی آن نویسنده است؛ مثلاً صدوق یا احمد بن الخالد برقی است یا ابن قولویه یا مثلاً کذاست یا اگر تعبیر به **سیدنا** کرد منظورش مشخص است که کیست. این هم همین طور است. در اینجا فرض کنید که اگر ما قضیه را به دست بیاوریم، باز در اینجا اجماع حجت نمی شود، این کلام یک مسئله شخصی است که آن هم تازه با شواهد و قرائن ثابت می شود.

علی کل حال آنچه که مهمتر از همه وجود دارد این است که از باب لطف...

...در مخالفت هیچ گونه لطفی وجود نداشته باشد؛ فرض کنید یک حکمی برخلاف حکم امام هست و امام علیه السلام هم باید بگوید. ما که نمی توانیم در کار امام دخالت کنیم خودش می داند، صلاح را خودش می داند که در هر جا بخواهد انجام بدهد. بله در یک جا از باب اینکه حفظ شریعت بر امام است، اگر یک مسئله کلی پیدا بشود [امام دخالت می کند و] دیگر به اجماع و غیر اجماع کار ندارد حتی ممکن است که مسئله اجماعی نباشد اما ظهور این حکم در مجتمع به نحوی باشد که موجب فساد بشود باز در آنجا وظیفه امام علیه السلام است که بیاید و نسبت به ظهور فساد جلوگیری کند. باز در اینجا قضیه به اجماع بر نمی گردد. وقتی مسئله لطف باشد چه مجمع علیه باشد چه غیر مجمع علیه امام علیه السلام باید دفع فساد را بکند و این به اجماع چه مربوط است؟!

^۱ الغيبة، شیخ طوسی، ج ۱، ذکر السفراء الممدوحين في زمان الغيبة، ذکر أمر أبي الحسن علي بن محمد السمری، ص ۳۹۵، ح ۳۶۵.

ترجمه: «حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف فرمودند [بدانید که هر کس پیش از خروج سفیانی و رسیدن زمان صبیحة آسمانی ادعا کند که مرا دیده است، دروغگو و افترا زننده است. (محقق)

آیا اجماع به سنت برمی گردد؟

تلمیذ: اجماع را هم بالأخره به سنت برمی گردانند.

استاد: نه خیر آنها اجماع می کنند و می گویند که رأی امام در این اجماع هست.

تلمیذ: اینکه سنت نیست.

استاد: باشد بالأخره سنت یک دلیل جدایی غیر از اجماع است مثلاً یک روایت ولو خبر واحد، ولی ما

در مورد اجماع به روایت استناد نکردیم. اجماع، تحصیل فتوای حدسی است نه حسی.

تلمیذ: حدسی است ولی طریقی برای رسیدن به سنت است طریقی است همان گونه که نقل خبر عادل

واحد می آید نقل خبر می کند.

استاد: نه، ببینید رسیدن به سنت، رسیدن به حکم شرعی این را بفرمایید. مثل اینکه قرآن هم طریقی

برای رسیدن به ... است.

تلمیذ: شرعی که از طریق سنت بیاید نه آن حکم شرعی که از هست، قرآن که خودش هست.

استاد: باشد، بله.

تلمیذ: وحی که نمی خواهیم، ما می خواهیم ببینیم که نظر امام چیست؟! لذا همه آنها که مخالف اجماع

هستند می گویند: چون رأی امام در اینجا هست، رضای امام در اینجا است.

استاد: ببینید، در سنت، کلام راوی ملاک است.

تلمیذ: آن یک طریق خاصی است.

استاد: اجازه بدهید. همین کلام راوی ما را به فتوا می رساند. درست شد؟! اما در اجماع دیگر کلام راوی

نیست؛ فقط حکم در اینجا ملاک است. نه اینکه مبتدای آن چیست، خبرش چیست، فرض کنید که در وسط

چه چیزی جا افتاده است و...، به این حرفها ما هیچ کار نداریم، حکم شرعی که امام علیه السلام آن حکم را

بیان کرده است. من باب مثال ابی بصیر وقتی می آید بیان می کند از اول با «باء» شروع می کند بعد هم با «تاء»

تمت ختم می کند، این می شود سنت یعنی در این چهارچوب در اینجا خبر سنت است که البته اشکالی هم که

بر اجماع منقول شده است از همین باب است؛ چون در اجماع منقول که در مانحن فیه هست این است که ما

اجماع منقول را از باب **صَدَقَ الْعَادِلُ** قبول داریم در حالی که بحث تصدیق خبر عادل مربوط به حسیات است

مثلاً عادلی بیاید از موت زید خبر بدهد، یا قریب به حسیات است که مربوط به عدالت و اینها بشود؛ ولی بحث

در اجماع اصلاً بحث حدسی است و حسی نیست یعنی کسی که نقل اجماع می کند ما کلامش را قبول می کنیم

چون فتوا را دارد بیان می کند؛ فتوا حسی نیست بلکه امر حدسی است یعنی شخص آراء را تتبع می کند، در

ذهنش این طور پیدا می شود که آن شخص این فتوا را داده است دیگری آن فتوا را داده است و ما از نقل کلام

مُجموع پی به حکم می‌بریم؛ ولی اجماع منقول در اینجا دیگر به هیچ وجه نمی‌تواند حجیت داشته باشد به خاطر اینکه این حدس در اینجا وجود دارد.

مطلبی را که شما می‌فرمایید همین است؛ اجماع در اینجا حکایت از سنت نمی‌کند بلکه حکایت از نظر امام می‌کند و نظر امام که سنت نیست. آن کلامی که نظر امام را بیان می‌کند ما اسمش را سنت می‌گذاریم نه اینکه خود نظر امام، آن مُخّ کلامی که پیغمبر می‌فرماید آن شرع است و مقام اثباتش به واسطه خبر سلمان، ابی‌ذر، ابی بصیر و فلان است. این را به خصوص ما سنت می‌گوییم و الا در اینجا قرآن هم سنت است. روی این حساب این ادله‌ای که برای [اثبات اجماع] ذکر کردند همه مخدوش است.

حجیت اجماع بر اساس کشف از دلیل و نقد آن

مطلب دیگر که از اینها مهم‌تر است این است که در اجماع صحبت بر این است که مجموع فقهای از زمان ائمه علیهم‌السلام **إلی زماننا هذا** در هر عصری حکم واحدی را من حیث‌المجموع القاء بکنند و بعد وقتی که به ما می‌رسد ما نگاه کنیم ببینیم این علمایی که در هر عصری وجود دارند و بیان کردند تا به ما رسیده است؛ پس یک چیزی در آن هست که در ضمن چهارده قرن و دوازده قرن مخالفی این حکم را بیان نکرده است. یعنی این مقام تقوا و قداست فقهاء که گتره فتوا نمی‌دادند اقتضاء می‌کند که اینها بالأخره یک دلیلی داشته‌اند؛ امثال شیخ مفید و این بزرگان با این مقام قدس و طهارتشان بی‌جهت که چهارده قرن همه یک حکم را بیان نمی‌کنند. پس معلوم می‌شود اگر دلیلی بوده ما نمی‌دانیم و الا به آنها رسیده است.

کسانی که این مطلب را به این نحو بیان می‌کنند غافل هستند از اینکه مسئله اجماع فقط اختصاص به ما ندارد؛ بلکه مسئله اجماع برای هر فقهی در هر عصری باید حجت باشد. ما الآن بعد از چهارده قرن آمدیم؛ اما آنهایی که در قرن اول بودند اگر مجموع فقهاء یک فتوایی را می‌دادند... الآن بنده در مقابل این قضیه قرار می‌گیرم فرض کنید که در قرن سوم هجری هستم، تفحص می‌کنم می‌بینم فقهاء بر یک مسئله‌ای فتوا داده‌اند و من دلیلش را نمی‌دانم که آیا اجماع در آن موقع برای آن شخص حجت است یا نه؟! از کجا معلوم است که حجت باشد؟! لعلّ اینکه اینها به یک خبر ضعیف تمسک کرده باشند و بعد فتوا داده‌اند آن وقت من خبر را نگاه کنم می‌بینم که از دید من آن خبر مخدوش است و من نمی‌توانم قبول کنم.

ما الآن به چهارده قرن نگاه می‌کنیم می‌گوییم که مگر می‌شود که آنها از آن موقع تا اینجا همه یک مطلب را گفته باشند و صحیح نباشد؟! در حالی که اجماع برای هر قرنی برای فقهای همان قرن باید حجت باشد، ما می‌گوییم: شاید فقهای یک قرنی اشتباه کرده باشند. دلیل بر این مسئله این است که ما می‌بینیم خود علامه حلی و محقق حلی بر خلاف اجماع در بعضی مسائل بلند شده‌اند و برخلاف اجماع فقهاء در یک عصری فتوا داده‌اند.

وقتی که محقق حلّی می‌گوید: **فی نجاسة ماء البئر تَرَدَد**؛ در نجاست ماء بئر تردد است یعنی حرفی است که برخلاف اجماع می‌زند، علامه هم که بعدش می‌آید کنار می‌گذارد و اصلاً به‌طور کلی می‌گوید: ماء بئر طاهر است.^۲ این همه اخباری که داریم بر سؤر و نمی‌دانم جلال و... که بر ماء بئر است، منزل بر این است که بئر کر نباشد، بر آن منزل است که البته در این اشکال است، ولی بالأخره در اصل بحث ما در اینجا نسبت به اجماع داریم صحبت می‌کنیم. حالا چطور علامه حلّی و محقق حلّی آمده‌اند برخلاف اجماع فتوا داده‌اند؟! اشکالی که بالاتر از این به‌نظر می‌رسد این است که تمام زور و زحمتی که در باب حجّیت اجماع به خرج بدهیم این است که این را به یک سنت بچسبانیم یعنی بگوییم که نظر امام در اینجا این است. حالا فرض کنید که خود سنت وجود دارد و همه فقها فتوا داده‌اند، نصّ سنت وجود دارد، چه؟!

تلمیذ: این فرق دارد؟

استاد: نه دیگر چه فرقی می‌کند.

تلمیذ: در آنجا بعد از سنت احتمال خلاف هست؟

استاد: از باب **صَدَقَ الرَّاوی** ما در آنجا حجّیت را به قول خود امام علیه‌السلام اثبات می‌کنیم.

تلمیذ: حجّیت اثبات می‌کنیم ولی یقین حاصل نمی‌شود.

استاد: احسنت بسیار خوب ما هم در اینجا همین را می‌گوییم که لعلّ اینکه یک اشتباهی یکی از اینها کردند [و دیگران از آن تبعیت کرده‌اند].

تلمیذ: نسبت به بعضی از مقدمات. ما اجماع را به مرتبه‌ای برسانیم که نتوان در آن خدشه وارد کرد.

استاد: ما در همین جا نسبت به آیه قرآن هم همین مطلب را می‌گوییم، حالا چرا شما به سنت می‌گویید؟! فقهاء در آیه صریح قرآن اشکال کرده‌اند؛ درباره نکاح در سوره مؤمنون اشکال شده است یا اینکه فرض کنید صریح قرآن دارد که **﴿وَرَبَّ َتَّبِكُمْ َلَّتِي فِي حُجُورِكُمْ﴾**^۳ در آنجا در دخول و عدم دخول خلاف شده که آیا دخول در اینجا موجب حلیت نظر به ربیبه است یا اینکه به‌صرف عقد ربیبه بر شخص حرام می‌شود در حالی که آیه قرآن در آنجا وجود دارد!

پس ما با وجود یک اجماعی که مبتنی بر آیات است، مبتنی بر روایات مستفیضة هم هست، لعلّ اینکه فقیهی بیاید برخلاف نظر روایات مستفیضة قطعیه فتوا بدهد! بالاتر از این مطلب دیگر داریم؟! چند تا روایت

^۱ شرائع الإسلام، ج ۱، ص ۱۰.

^۲ تحریر الأحكام، علامه حلّی، ج ۱، ص ۴۶.

^۳ سوره نساء (۴) آیه ۲۳. امام شناسی، ج ۱۶-۱۷، ص ۴۵۳:

«و دختران زن‌هایتان که در دامانتان بوده باشند»

راجع به خمس و هبه و امثال ذلک و اینها داریم. فرض کنید شخصی همه این روایات را حمل بر یک معنای خاصی بکند و برخلاف مُجمَع فقهاء بیاید نظر دیگری بدهد! درست شد؟! ما که این خبر را از شخص امام علیه السّلام نشنیده‌ایم، تازه وقتی که طرف از امام هم می‌شنود یکی گوشش سنگین است، یکی چرت می‌زند، یک در فکر دعوای با زن و بچه است یکی در فکر چک و سفته‌هایی که دارند برمی‌گردند است - حالا آن موقع که چک و سفته نبودند! - [درگیر است] خلاصه امام صادق دارد یک چیزی می‌گوید آن شخص هم چیز دیگر می‌نویسد!

تلمیذ: در قضیه اجماع اگر آنهایی که چنین اجماعی را تحصیل می‌کنند حالا فرض می‌کنیم چنین اجماعی باشد چون حکم صریح است...

استاد: ببینید من می‌گویم که اصلاً اجماع با اینها منعقد نمی‌شود. شما در عالم فرض، همه فقهاء را جبرئیل فرض کنید که همه از لوح محفوظ بیاورند، آن اجماع درست است؛ اما این فقهایی که ما در این زمان می‌بینیم هر کسی با حساب خودش یک نظری می‌دهد! اینکه اجماع نشد! شیخ صدوق یک حرفی می‌آورد شیخ مفید آن را رد می‌کند، این کجا اجماع است؟!

ما داریم این را می‌گوییم که با همین عقل‌ها و با همین فهم‌ها و با همین ادراکات هیچ‌وقت به قول امام نمی‌رسیم!

صحبت در این است جایی که به خبر مستفیض و متواتر اشکال وارد می‌کنند و طوری دیگر می‌فهمند، حالا همه بیایند یک چیزی بگویند تازه در جایی که اصلاً خبر هم نباشد [چطور قبول کنیم؟!] اصلاً می‌گوییم: لعلّ اینکه اینها استناد به یک خبر ضعیف کرده باشند یا اینکه من باب مثال حدسی گفته باشند. دیگر فقهایی که ما دیدیم در کتاب‌هایشان در اول کتاب یک فتوا می‌دهد، در وسط کتاب می‌آید فتوای اولش را رد می‌کند در آخر کتاب می‌آید فتوای اول را اثبات می‌کند! این دیگر اجماع نشد! شما خیال می‌کنید این فقهای ما رضوان الله علیهم اجمعین همه جناب میکائیل، اسرافیل، عزرائیل و جبرائیل هستند، لذا کلام اینها حجت است؟! نه آقا جان! نه تلازم عادی، نه تلازم اتفاقی، کشک‌تر از این حرف‌ها هم نمی‌چسبد به این اجماعی که اینها بیایند کشف کلام معصوم کنند!

مگر دین به این آسانی و سرسری است که فرض کنید یک عدّه فقهاء در یک عصری فتوا بر نجاست وحدت وجودی بدهند و ما هم بگوییم که این دیگر کشف از کلام معصوم می‌کند و امام علیه السّلام می‌گوید که وحدت وجودی نجس است!

پس این حرف‌ها صحیح نیست آن‌هم در این مسائلی که مجال برای فقه، فهم، تحقیق و فحص برای همه باز است.

این هم اشکال دیگری که بر این مسئله بار می‌شود. البته مطالب دیگری هم هست که خیلی دیگر ضرورتی ندارد.

علی‌کلّ حال مسئله اجماع همان طوری که بسیاری از متأخرین از متأخرین حجّیت آن را نپذیرفتند و جزء ادلّه اربعه نیاوردند، قطعاً این مسئله جزء ادلّه اربعه نیست و ادلّه ما فقط ثلاثه است؛ قرآن و سنت است و دیگری عقل است. وقتی که اصل قضیه مخدوش باشد دیگر اجماع منقول هم به تبع پی‌کارش می‌رود. فلذا در مسئله چیزی باقی نمی‌ماند الاّ یک مطلب و آن سیره عقلاییه است که عقلاء در معاشرت و روابط خودشان و در ارتباطات خودشان بنا را بر برائت عقلیه می‌گذارند تا وقتی که مانع و رادعی بر این بیاید. إن شاء الله برای جلسه بعد باشد.

تلمیذ: بحثی که فرمودید که امام وقتی ببیند ایجاد مفسده در اجتماع و شریعت می‌شود اینجا دیگر مطلبشان را می‌فرمایند. بالآخره خود امام باید شخصاً بگویند یا به طریق علماء؟!

استاد: ما نمی‌دانیم؛ ممکن است امام علیه‌السلام نه به طریق علماء و نه به طریق خودش بلکه به طریق عوام بگویند. ما که نمی‌دانیم خلاصه به یک نحوی می‌آید القاء یک فکری را در شخصی می‌کند یا در یک عده‌ای می‌کند و یک برنامه‌ای را در اجتماع راه می‌اندازد به طوری که اصلاً قضیه ماست مالی می‌شود.

تلمیذ: پس تکویناً است.

استاد: بله تکویناً است.

تلمیذ: از باب علم فقهاء این چیزها نیست؟ پس باید قائل به اجماع نباشید.

استاد: نه یعنی به طور کلی مسئله این است که مسئله لطف اصلاً به اجماع مربوط نیست بلکه مسئله لطف یک امری مربوط به امام است و هر جا که صلاح بداند انجام می‌دهد صلاح نداند انجام نمی‌دهد. چطور اینکه خلافتش هم می‌آورد ما می‌بینیم این مسئله هست و در هر زمانی یکی بلند می‌شود که موی دماغ برای بقیه می‌شود!

کلام صحیحی از مرحوم آقای عسکری در مجلس علامه طهرانی

اتفاقاً خلاف قضیه هم خودش لطف است! شخصی می‌گفت: وقتی که این برنامه‌های شریعتی در تهران و اینها به وجود آمده بود خیلی احساس ناراحتی می‌کردم. در یک مجلسی بودیم که در آن مجلس این آقای سید مرتضی عسکری که درباره عایشه کتاب دارد^۱ بودند مرحوم آقا^۲ - رضوان الله تعالی علیه - و آقای

^۱ منظور کتاب نقش عایشه در تاریخ اسلام است. «محقق»

^۲ علامه آیه الله حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی رضوان الله تعالی علیه.

کرمانشاهی و عدّه‌ای بودند. صحبت از همین شد که [شریعتی] از اهل تسنن در خطابه‌هایش می‌خواند و از مدارک آنها استفاده می‌کند. آقای عسکری یک حرف خوبی زد؛ گفت که آقا اصلاً به نظر من این الآن یک نعمتی است که او آمده این مطلب را گفته است گرچه آدم معاند است و فلان است اما آخوندها بروند مطالعه کنند، روایات اهل تسنن را ببینید، به مدارک آنها مراجعه کنند!

این واقعاً حرف درستی است در بعضی از اوقات ما می‌بینیم که مخالفین، اصلاً لطف هستند - نه تنها این موافقین اجماع - اصلاً مخالف، لطف است اگر شخصی نیاید شبهه‌ای مطرح نکند که بنده دنبال رفع شبهه نمی‌روم، مطالعه نمی‌کنم.

تلمیذ: ...

استاد: این تأیید یعنی تأیید فرهنگی، تأیید رشد. چرا شما از این طرف نمی‌گیرید؟! لعل اینکه امام زمان آمده این مطالب و این شخص را آورده است! حالا نه اینکه امام زمان... ولی بالأخره یک جریان است که به دست حضرت هست و حضرت برای اینکه این جریان به وجود بیاید به شخص معاند و منافق هم بال و پری می‌دهد که بیاید مطرح کند و در بعضی اوقات اصلاً معاند هم نیست؛ اما بالأخره شخص یک فکری دارد، یک نظری دارد و می‌آید مطرح می‌کند مثل همین نظراتی که اخیراً آمدند مطرح کردند. نظرات باز و گسترده‌ای مطرح شده است.

بالأخره نظر، نظر است و یک عالم دینی باید برای این مسائل حل پیدا بکند. ما نمی‌توانیم در سر فرد بزنیم و بگوییم که فکر نکن؛ بلکه باید برای فکر او راه صحیح پیدا کنیم. فکر افراد در اختیار و در قدرت ما نیست. حتی اگر زبان آنها در اختیار ما باشد تا آن را بپریم و ببندیم ولی جلوی فکر آنها را نمی‌توانیم بگیریم. یک عالم دینی باید برای فکر آنها چاره بیندیشد چون او فکر را می‌کند، شخص فکر را انجام می‌دهد، امروز نه، فردا ما مسئول هستیم. درست شد؟! این را می‌بینیم یک شبهه‌ای به وجود می‌آید انجام می‌شود و می‌رود.

امروزه می‌گویند که اصلاً نباید فکر بکنید! آقا یعنی چه؟! نه خیر اصلاً فکر کردن انحراف است! ما در جایی بودیم همین بحث مربوط به خودمان بود می‌گفتند که اگر کسی بیاید فکر کند که راهش درست است یا نه، اصلاً این باطل است! خب همین حرف‌ها را می‌زنید که به ریشتان می‌خندند! چرا طرف نباید فکر کند؟! باید فکر کند والا این همان مکتب عمر است! عمر هم می‌گفت: فکر نکن!

وقتی که امام حسین را کشته بودند مردم می‌نشستند [راجع به این موضوع] صحبت می‌کردند، عمّال یزید قرآن‌ها را - از همان موقع قرآن را به سی جزء تکه تکه کردند - تکه تکه کردند و تا می‌دیدند در مسجد اموی این طرف و آن طرف یک عدّه نشسته‌اند، می‌آمدند یکی از اینها را می‌دادند و می‌گفتند: این را بخوان، نمی‌خواهد بنشیند راجع به [اینها] فکر کنی این را بخوان! به جای صحبت کردن این را بخوان. سر مردم را با

این خواندن قرآن و این حرف‌ها گرم کنید! این کلام، کلام خداست! صحبت کردن دربارهٔ این مسائل خوب نیست، حالا حسین کشته شد، شد. بنشینید قرآن را بخوانید و فلان! الآن هم مسئله همین است فکر مردم را از آنها می‌گیرند.

اللهم صل على محمد و آل محمد